

Startnotitie Papiamentu en Nederlands voor Bonaire

ACTUALISATIE KERNDOELEN

Startnotitie Papiamentu en Nederlands Bonaire

Januari 2024

slo

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2024 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs:

Mariëtte Hoogeveen, Marion Snetselaar

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN

1.8055.871

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1. Taal in maatschappij en onderwijs op Bonaire	6
2. Huidige situatie en positie van de leergebieden	8
2.1 Papiamentu	8
2.1.1 Huidige wettelijke kaders	8
2.1.2 Praktijk op de scholen	9
2.1.3 Gerealiseerd curriculum	11
2.2 Nederlands	11
2.2.1 Huidige wettelijke kaders	11
2.2.2 Praktijk op de scholen	12
2.2.3 Gerealiseerd curriculum	13
3. Probleemanalyse	15
3.1 Papiamentu	15
3.1.1 Wettelijke kaders sluiten niet aan	15
3.1.2 Positie en status van het vak Papiamentu	16
3.1.3 Kansengelijkheid	17
3.1.4 Ambities worden niet gehaald	18
3.1.5 Ontbreken van (school)taalbeleid	18
3.1.6 Onvoldoende afstemming tussen Papiamentu en Nederlands	18
3.1.7 Disbalans tussen de domeinen	19
3.1.8 Eenzijdig leesvaardigheidsonderwijs met verarmd tekstaanbod	20
3.2 Nederlands	20
3.2.1 Wettelijke kaders sluiten niet aan	20
3.2.2 Positie en status van het vak Nederlands	21
3.2.3 Kansengelijkheid	21
3.2.4 Onduidelijkheid over ambities	21
3.2.5 Ontbreken van (school)taalbeleid	22
3.2.6 Onvoldoende afstemming tussen Nederlands en Papiamentu	22
3.2.7 Disbalans tussen de domeinen	22
3.2.8 Eenzijdig leesvaardigheidsonderwijs met verarmd tekstaanbod	22
4. Ontwikkelingen Papiamentu en Nederlands	23
4.1 Maatschappelijke ontwikkelingen	23
4.1.1 Kansengelijkheid en risico op laaggeletterdheid	23
4.1.2 Meertalige maatschappij	23
4.1.3 Digitale geletterdheid	25

4.2	Ontwikkelingen in de leergebieden	25
4.2.1	Curriculaire ontwikkelingen	25
4.2.2	Meertaligheid als kans	26
4.2.3	Taal in andere vakken	26
4.2.4	Effectief werken aan tekstbegrip	27
5.	Curriculaire uitdagingen Papiamentu en Nederlands	28
5.1	Een breed gedragen meertalig (school)taalbeleid	28
5.2	Afstemming en transfer tussen vakinhouden Papiamentu en Nederlands	28
5.3	Betere balans tussen taaldomeinen en functies	29
5.4	Lezen van rijke teksten met diep begrip	29
5.5	Doorlopende leerlijnen	30
6.	Randvoorwaarden Papiamentu en Nederlands	31
6.1	Consistente wetgeving en vaststellen niveaus	31
6.2	Lestijd	31
6.3	Lesmaterialen	32
6.4	Professionalisering en ondersteuning	33
7.	Referenties	34

Inleiding

Deze startnotitie kerndoelen op Bonaire biedt zicht op de relevante en actuele ontwikkelingen voor Nederlands en Papiamentu in het primair onderwijs, de onderbouw van het voortgezet onderwijs en het speciaal onderwijs. Startnotities zijn een belangrijk instrument in de actualisatie van kerndoelen. Ze brengen de ontwikkelingen binnen onderwijsbeleid, onderzoek, onderwijspraktijk en samenleving in kaart en leggen zo een solide basis onder het ontwikkelwerk.

Voor de leergebieden Nederlands en Papiamentu op Bonaire is een startnotitie noodzakelijk, omdat de (onderwijs)context op Bonaire aanzienlijk verschilt van die in Nederland. Daarnaast gaat het op Bonaire om Papiamentu als thuistaal van een groot deel van de leerlingen en om Nederlands als vreemde taal (NVT).

Bij de totstandkoming van de startnotitie zijn leerkrachten primair onderwijs (po) en onderbouw voortgezet onderwijs (vo), schooldirecties en -besturen en plaatselijke onderwijsbeleidsmedewerkers betrokken middels vragenlijsten en gesprekken. Ook was er een expertbijeenkomst met lerarenopleiders, toetsdeskundigen, coaches, wetenschappers en vakdidactici en hebben we informatie verzameld tijdens werkgroepbijeenkomsten (SLO project Curriculumondersteuning Caribisch Nederland). Ten slotte hebben we waar mogelijk onderzoek en literatuur gebruikt.

De startnotitie bestaat uit de volgende hoofdstukken:

1. taal in maatschappij en onderwijs
2. huidige situatie en positie van de leergebieden
3. probleemanalyse
4. ontwikkelingen in maatschappij en leergebieden
5. curriculaire uitdagingen
6. randvoorwaarden

In de hoofdstukken komen de leergebieden deels apart en deels gezamenlijk aan bod. Waar de verschillen groot zijn, komen de leergebieden in aparte paragrafen aan bod (hoofdstuk 2 en 3). Als er een sterke samenhang of overeenkomst is, komen ze tegelijk aan bod (hoofdstuk 4, 5 en 6).

1. Taal in maatschappij en onderwijs op Bonaire

Volgens Statline (2023) sprak in 2021 een groot deel van de bevolking op Bonaire meer dan één taal (91.4%). Onder de verschillende gesproken talen staat Papiamentu op de eerste plaats (88.4%), gevolgd door Engels (76.9%). Papiamentu is de voertaal van ruim de helft van de bevolking (62.4%) en de meest gebruikte omgangstaal in de samenleving, in het bedrijfsleven en de media. In formeel-institutionele contexten, zoals bestuur, gezondheidszorg, sociale zekerheidsstelsel, rechtswezen, en in het onderwijs, wordt vaak Nederlands gebruikt of vereist. Door immigratie vanuit Nederland neemt sinds de staatkundige veranderingen van 10 oktober 2010 het aantal Nederlandssprekenden op Bonaire toe.¹ De laatste jaren neemt ook het aantal Spaanstaligen toe en spreken jongeren steeds meer Engels. Met die staatkundige veranderingen zijn de rol en positie van het Papiamentu en Nederlands in de samenleving en in het onderwijs op Bonaire veranderd. Papiamentu verloor zijn status als officiële landstaal. Wel erkent de *I-Bes* het Papiamentu (met name art. 4c tot en met 4i): het kan in het bestuurlijk verkeer tussen overheid en particulieren worden gebruikt, als dat doelmatiger is en de belangen van derden niet onevenredig worden geschaad. Papiamentu kan dus worden gebruikt in het contact met de overheid en in de rechtspraak. In de *Bestuursafspraken voor het Papiaments op Bonaire* is in maart 2021 vastgelegd dat partijen zich inspannen om de verplichting voor ambtenaren tot het leren van Papiamentu verder vorm te geven.² Faraclas et al. (2022) stellen vast dat er, ondanks deze bestuursafspraken, op dit moment geen dwingende vereiste is dat overheids- en andere diensten ook worden aangeboden in het Papiamentu en dat veel tijd verloren gaat aan het vertalen van en naar het Nederlands.

Op Bonaire zijn er acht scholen voor po, twee scholen voor speciaal onderwijs (so) en een school voor vo. Voor de instructietaal bepaalt de *WPO BES* (art. 11, lid 7) dat het onderwijs in het po in het Nederlands en Papiamentu wordt

¹ Sindsdien zijn Bonaire, Sint Eustatius en Saba bijzondere gemeenten en rechtstreeks onderdeel van Nederland. Deze staatkundige verandering wordt gewoonlijk aangeduid met 10-10-10.

² De bij de Bestuursafspraken betrokken partijen zijn de Nederlandse Ministers van OCW, de Staatsecretaris van BZK en het Openbaar Lichaam Bonaire. De in de Bestuursafspraken genoemde verplichting is vastgelegd in *Rechtspositiebesluit ambtenaren BES*, artikel 11.

gegeven.³ De *WVO 2020* bepaalt dat in het vo de instructietaal en de afnametaal bij toetsen en examens (als onderdeel van het eindexamen) Nederlands zijn. Er kan in de instructie en bij het examen in het vo een andere taal dan het Nederlands worden gebruikt, als onderwijs over die andere taal wordt gegeven (moderne vreemde talen), als dat noodzakelijk is vanwege de specifieke aard, de inrichting of de kwaliteit van het onderwijs, of als dat noodzakelijk is vanwege de herkomst van de leerlingen (de laatste twee ter beoordeling aan de schoolbesturen) (*WVO 2020*, art. 2.11 en 2.52). Er geldt een uitzondering voor het praktijkonderwijs (pro), dat op Bonaire in het Papiamentu kan worden verzorgd (*WVO 2020*, art. 11.4).⁴ In het mbo is in principe het Nederlands instructie- en examentaal. Echter, het schoolbestuur als bevoegd gezag kan hier sinds 2022 onder bepaalde voorwaarden van afwijken voor de opleidingen op alle niveaus en het onderwijs en de examens aanbieden in het Papiamentu.⁵ Tot nu toe is dit alleen gebruikt voor de BBL-opleiding Zelfstandig werkend kok (niveau 3).

³ Met 'instructietaal' wordt bedoeld: de taal die zowel mondeling als schriftelijk wordt gebruikt in het onderwijsleerproces: in de mondelinge instructie door de leerkracht, de leermiddelen, de toetsing en examinering.

⁴ Voor de afnametaal geldt dezelfde uitzonderingsbepaling (art. 11.24).

⁵ WEB-BES, artikel 7.1.1 en Wet van 13 oktober 2022 tot wijziging van de Wet educatie en beroepsonderwijs BES, in verband met uitbreiding van de uitzonderingsmogelijkheid om het onderwijs en de examens van mbo-opleidingen op Bonaire in het Papiaments aan te bieden (*Staatsblad 2022-8*).

2. Huidige situatie en positie van de leergebieden

De schoolvakken Papiamentu en Nederlands worden onderwezen in het po, so, vo en het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en leveren daarmee een bijdrage aan de beheersing van die talen. Een goede taalbeheersing is van groot belang voor deelname aan een geletterde, meertalige en pluriforme samenleving en voor succesvolle participatie op school (*kwalificatie*). Taal is immers een belangrijk middel om grip op de werkelijkheid en de wereld te krijgen. Door de conceptualiserende functie heeft het taalonderwijs essentiële relaties met de andere leergebieden in het onderwijs. Voor succesvolle participatie op school is dus cognitief-academische taalvaardigheid (CAT) belangrijk. Nu kunnen in het po en voor een deel in het vo en mbo zowel Nederlands als Papiamentu instructietaal zijn, wat CAT in beide talen vergt. In het vo is Nederlands weliswaar officieel de enige instructietaal (enkele uitzonderingen daargelaten), maar dat maakt nog niet dat alleen in die taal CAT noodzakelijk is. CAT ontwikkelen en uitbouwen in een vreemde taal geschiedt immers makkelijker, wanneer daarbij wordt voortgebouwd op CAT in de eerst verworven taal en wanneer transfermogelijkheden (metalinguïstische kennis, taalleerstrategiën) optimaal worden benut (Baker, 2011; Cummins, 1978). Door kennis van en inzichten in taal en cultuur te ontwikkelen worden leerlingen ondersteund en uitgedaagd om zich te ontwikkelen tot actieve en kritische burgers. Leerlingen die zich taalcompetent en cultuurbewust voelen, zijn beter toegerust om hun verantwoordelijkheid te nemen in de samenleving (*socialisatie*). Deze functie is voor Papiamentu van evident belang. Gezien de rol van het Nederlands in institutionele contexten is ook Nederlands van enig belang voor deze socialiserende functie. Ten slotte leren leerlingen door middel van taal gevoelens, ervaringen, meningen en feiten onder woorden brengen, interpreteren, vastleggen, evalueren en nuanceren (*persoonsvorming*). Hierbij is een primaire rol weggelegd voor Papiamentu, maar in de meertalige context van Bonaire spelen in toenemende mate ook andere talen een rol.

2.1 Papiamentu

2.1.1 Huidige wettelijke kaders

Er bestaan voor Papiamentu in po en onderbouw vo verschillende wettelijke kaders: de kerndoelen voor het po (*Besluit kerndoelen WPO-BES*), de kerndoelen voor de onderbouw van het vo (*Uitvoeringsbesluit WVO 2020*) en het *Referentiekader Papiamentu* voor po, vo en mbo (RKP, 2022). Deze kaders beschrijven wat leerlingen wettelijk aangeboden krijgen (kerndoelen) en wat ze

op welk niveau aan kennis en vaardigheden moeten beheersen gedurende hun hele schoolloopbaan (RKP, 2022).⁶ De kerndoelen Papiamentu voor het po zijn identiek aan de huidige niet-geactualiseerde kerndoelen Nederlands voor Europees Nederland. Voor Papiamentu wordt in het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 verwezen naar de kerndoelen Engels voor de eerste twee leerjaren van het vo. Die zijn voornamelijk gericht op de communicatieve functie van taal en worden aan het ERK gekoppeld.⁷ In het po en de onderbouw van het vo is het vak Papiamentu verplicht. Voor de bovenbouw vmbo (bb en kb) heeft het schoolbestuur als bevoegd gezag Papiamentu verplicht gesteld. Bij het eindexamen kun je dit vak echter wegstrepen, als je een onvoldoende haalt. Een goed cijfer kun je gebruiken als compensatie voor een slecht cijfer bij andere vakken. Op de mavo wordt tot en met klas 3 en op havo en vwo tot en met klas 4 het deelvak Papiamentu 1 gegeven. Het volledige vak (Papiamentu 2) kun je op de mavo kiezen in het vrije deel van de theoretische en gemengde leerweg, in de beroepsgerichte leerweg als extra vak (ter beoordeling aan het bevoegd gezag) en op havo-vwo in het profiel- of vrije deel.

2.1.2 Praktijk op de scholen

In het onderwijs in groep 1 en 2 is het Papiamentu instructietaal, in groep 3 wordt geleidelijk overgeschakeld op het Nederlands en vanaf groep 4 is het onderwijs op alle po-scholen Nederlandstalig.⁸ Respondenten rapporteren echter dat in de praktijk ook in de hogere leerjaren onofficieel Papiamentu als instructietaal wordt gebruikt. Dit om begrip bij de leerlingen en interactie over de leerstof te bevorderen. Behalve uitleg in het Papiamentu, Spaans of Engels, worden termen vertaald, soms als een vorm van preteaching. De gebruikte methodes voor rekenen en de zaakvakken komen veelal uit Europees Nederland en houden geen rekening met het feit dat het Nederlands een vreemde taal is voor de leerlingen. In het vo (pro uitgezonderd) is Nederlands wettelijk de enige instructietaal, maar ook daar wordt in de praktijk vaak Papiamentu gebruikt, met name in het vmbo.

Volgens de lesroosters wordt in het po in groep 1-2 tussen de 120 en 150 minuten per week Papiamentu gegeven. In groep 3 is dit tussen de 180 en 225, in groep 4 en 5 tussen 120 en 240, in groep 6 tussen de 150 en 210, in groep 7

⁶ Het Referentiekader Papiamentu moet nog officieel worden vastgesteld. Het wordt wel al genoemd in het *Toetsbesluit PO*.

⁷ Bijlage 1, behorend bij art. 2.1 uit Uitvoeringsbesluit WVO 2020. Dit geldt voor Europees en Caribisch Nederland. In hoofdstuk 9 (specifiek gewijd aan Bonaire, Sint Eustatius en Saba), art. 9.2 wordt een aantal afwijkingen in het talenonderwijs geformuleerd.

⁸ Eén school is volledig Nederlandstalig.

tussen de 135 en 240 en in groep 8 tussen de 135 en 210 minuten per week.⁹ In het speciaal onderwijs wordt op maat gewerkt en is de tijdsbesteding in het algemeen: groep 1 195, groep 2 150, groep 3 225, groep 4 en 5 300 minuten per week. De hoeveelheid onderwijstijd varieert dus behoorlijk per school. In de praktijk wordt er, volgens de respondenten, geregeld minder tijd besteed aan Papiamentu dan in het lesrooster is opgenomen. Verder rapporteren respondenten dat relatief veel onderwijstijd gaat naar spelling en grammatica, begrijpend lezen en woordenschat en minder naar mondelinge taalvaardigheid (gesprekken voeren, spreken, luisteren) en schrijfvaardigheid. In het vo verschilt het aantal lessen in de onderbouw per schooltype van twee lessen per week (vmbo-bb, vmbo-kb en pro) tot drie lessen per week (mavo, havo en vwo).¹⁰ Volgens de respondenten uit het vo wordt daar veel onderwijstijd besteed aan lees- en schrijfvaardigheid en de minste tijd aan spreek- en gespreksvaardigheid.

Het gebruik van methodes is in grote mate leidend voor de vormgeving van het onderwijs Papiamentu. Het geeft indirect zicht op wat er in de praktijk gebeurt. In het po en vo werken scholen met leermiddelen die zijn ontwikkeld op Curaçao, op basis van de kerndoelen en leerlijnen Papiamentu die destijds voor Curaçao zijn ontwikkeld.¹¹ Een deel van het materiaal is inmiddels behoorlijk gedateerd. Het pro gebruikt zelf ontwikkeld materiaal.

Naast het methodegebruik ontstaat uit rapportages van respondenten en uit eigen waarnemingen in werkgroepen curriculumondersteuning het volgende beeld:

- In het schrijfonderwijs ligt de focus vooral op het product (correct taalgebruik en vorm) en veel minder op het schrijfproces (feedback en het reviseren van teksten).
- Onderwijs in mondelinge taalvaardigheid staat niet hoog op de prioriteitenlijst en vindt meer incidenteel dan intentioneel plaats, dus vaak niet doelgericht en niet via instructie.
- In het (lees)onderwijs wordt vaak gebruik gemaakt van vereenvoudigde en verarmde teksten. Rijke teksten, multimodale teksten en teksten uit digitale media nemen tot dusver een bescheiden positie in het (lees)onderwijs in.

⁹ Er is één school waar in groep 1, 2, 5 en 6 60 minuten, in groep 3 en 4 30 minuten en in groep 7 en 8 90 minuten per week Papiamentu wordt gegeven.

¹⁰ Een lesuur is 45 minuten.

¹¹ Uitzondering hierop is de methode *Schatkist*, die door sommige scholen wordt vertaald voor Papiamentu in groep 1-2.

2.1.3 Gerealiseerd curriculum

Er zijn geen data beschikbaar over de prestaties Papiamentu van leerlingen einde po; het vak wordt niet centraal getoetst en er is geen peilingsonderzoek uitgevoerd.¹² Dit betekent dat er geen actueel zicht is op wat leerlingen tijdens en aan het einde van het po kunnen. Wel worden methodegebonden toetsen afgenomen. Het enige recente onderzoek naar begrijpend leesvaardigheid in L1 (Papiamentu) en L2 (Nederlands) in groep 6 toont dat de leerlingen lager presteren in decoderingsvaardigheden in L1, maar in het algemeen beter leesbegrip tonen in L1 dan in L2, hoewel de helft van hen gealfabetiseerd was in L2 (Van der Elst-Koeiman et al., 2022). Ook voor de onderbouw van het vo zijn nauwelijks data beschikbaar. Odenthal en Bouwman (2016) rapporteren, op basis van door scholen aangeleverde data, dat voor begrijpend lezen Papiamentu beter wordt gescoord dan voor Nederlands (behalve vmbo-bb en kb), maar dat er landelijk geen vergelijking mogelijk is, omdat er geen landelijke normen voor Papiamentu zijn. Respondenten uit het vo signaleren bij leerlingen met Papiamentu als moedertaal een laag beheersingsniveau bij alle vaardigheden, wat ze wijten aan te weinig aandacht voor het vak in het po. Voor het pro ligt het instroomniveau Papiamentu ongeveer op het niveau van groep 5-6 po.

2.2 Nederlands

2.2.1 Huidige wettelijke kaders

Er bestaan verschillende wettelijke kaders voor het onderwijsaanbod voor Nederlands op Bonaire: de twaalf kerndoelen voor het po (*Besluit kerndoelen WPO-BES*) en de tien kerndoelen Nederlands voor de onderbouw van het vo (*Uitvoeringsbesluit WVO 2020*). De po-kerndoelen zijn identiek aan de kerndoelen Nederlands voor Europees Nederland en gelden ook voor Papiamentu. De kerndoelen Nederlands voor de onderbouw vo zijn eveneens identiek aan die voor Europees Nederland. Er is nog geen wettelijk vastgelegde koppeling van deze kaders aan niveaus. In verschillende inspectierapporten van po-scholen op Bonaire wordt wel gewag gemaakt van scholen die de onderwijsresultaten Nederlands afzetten tegen de referentieniveaus van het *Referentiekader Taal en Rekenen* (Meijerink, 2009).

¹² In de meest recente rapporten van de tweejaarlijkse kwaliteitsonderzoeken geeft de Onderwijsinspectie ook aan de onderwijsresultaten niet te beoordelen, omdat ze nog niet beschikt over betrouwbare normen en ondergrenzen voor de eindtoetsing in het basisonderwijs in Caribisch Nederland. Respondenten voegen toe dat de Inspecteurs Europese Nederlanders zijn die het Papiamentu niet machtig zijn.

2.2.2 Praktijk op de scholen

Vrijwel alle po-scholen schakelen vanaf groep 3 over op Nederlands als instructietaal; in de eerste maanden van groep 3 wordt Nederlands nog wel afgewisseld met Papiamentu. Op één school, waar 55% van de leerlingen Nederlands als eerste taal heeft, is het onderwijs volledig Nederlandstalig. In het speciaal onderwijs is Papiamentu tot en met groep 3 instructietaal, en wordt met het oog op de ICE Evaluatie Primair onderwijs (IEP)-toets, in groep 4 of 5 overgeschakeld op Nederlands, wanneer de leerlingen eraan toe zijn. Op alle scholen worden de leerlingen in het Nederlands gealfabetiseerd met *Veilig leren lezen*, behalve in het speciaal onderwijs, waar met de Papiamentstalige methodes *Salto* en *Lesa Bon* wordt gewerkt. Respondenten uit het po rapporteren dat er in de lessen te weinig mondelinge interactie tussen de leerlingen is: meestal geeft de leerkracht instructie en daarna gaan de leerlingen schriftelijk aan het werk.

Volgens de lesroosters wordt in groep 1 en 2 tussen 75 en 240, in groep 3 tussen de 345 en 610, in groep 4 tussen de 315 en 595, in groep 5 tussen de 375 en 555, in groep 6 325 en 585, in groep 7 tussen de 390 en 455 en in groep 8 tussen de 435 en 495 minuten per week aan Nederlands besteed. Op de Nederlandstalige school varieert het in de verschillende groepen tussen 520 en 660 minuten per week. In het speciaal onderwijs wordt in groep 1 195, in groep 2 135, in groep 3 125, in groep 4 en 5 225 minuten per week aan Nederlands besteed. Respondenten rapporteren dat relatief veel onderwijstijd wordt besteed aan spelling en grammatica, begrijpend lezen en woordenschat en minder aan mondelinge taalvaardigheid (gesprekken voeren, spreken en luisteren) en schrijfvaardigheid. De focus op spelling en grammatica kan komen doordat de IEP deze toetst.

In het vo is Nederlands de instructietaal, uitgezonderd het pro (zie 2.1.2). In leerjaar 1 en 2 van de internationale schakelklas (isk), waar de instroom vooral uit Spaanstalige leerlingen bestaat, wordt veertien uur per week Nederlands gegeven. In leerjaar 1 en 2 van het pro is dat twee uur per week en in leerjaar 1 en 2 van vmbo-bb en -kb drie uur per week. Op mavo, havo en vwo wordt vier uur per week Nederlands gegeven. De tijd besteed aan de verschillende domeinen varieert voor de verschillende onderwijstypen. Op het Liseo (mavo-havo-vwo) wordt veel tijd besteed aan lezen, schrijven en woordenschat en weinig aan luisteren, spreken en gespreksvaardigheid. Op het vmbo wordt veel aan leesvaardigheid, woordenschat en spreek- en gespreksvaardigheid gedaan en weinig aan schrijfvaardigheid en spelling en grammatica. In het pro wordt veel tijd besteed aan woordenschat, schrijfvaardigheid op zinsniveau, luisteren, en weinig tijd aan spreek- en gespreksvaardigheid, spelling en grammatica.

Via het gebruik van leermiddelen krijgen we indirect zicht op hoe het onderwijs Nederlands er in de praktijk uitziet. Respondenten melden dat de gebruikte taalmethodes leidend zijn in po en vo. We constateren dat vrijwel alle in het po en vo gebruikte methodes moedertaalmethodes zijn, ontwikkeld in en voor Europees Nederland.¹³ Er zijn volgens de respondenten geen passende methodes beschikbaar voor het onderwijs NVT op Bonaire. Wel worden in de isk en pro overwegend NT2-materialen gebruikt, gekoppeld aan ERK-niveaus.

2.2.3 Gerealiseerd curriculum

Momenteel worden de IEP-volgttoetsen en aan het einde van het po de IEP-eindtoets afgenomen (taalverzorging, technisch en begrijpend lezen). Voor het speciaal onderwijs worden deze tot en met het vierde leerjaar vertaald in het Papiamentu. We beschikken niet over de resultaten hiervan. Ook de Inspectie beoordeelt de onderwijsresultaten in Caribisch Nederland nog niet.¹⁴ Het artikel in de *WPO-BES* over de leerresultaten treedt pas in werking na evaluatie van de invoering van de doorstroomtoets op Bonaire, die in 2024 verwacht wordt.

In het vo werden tot voor kort de VAS-toetsen van Cito afgenomen. Halverwege 2022-2023 is de Scholengemeenschap Bonaire (SGB) daarmee gestopt, omdat volgens respondenten de toets leesvaardigheid te lange teksten bevat en de context niet aansluit. De VAS-toets leesvaardigheid T0 (begin klas 1) geeft over de schooljaren 2019-2020 tot en met 2022-2023 het volgende beeld.

- In vmbo-bb en vmbo-kb scoren vrijwel alle leerlingen over alle betrokken leerjaren voor leesvaardigheid beneden 1F-niveau.
- Het grootste deel van de mavo-leerlingen scoort in zowel 2019-2020 (70%) als 2022-2023 (67%) beneden 1F. Het percentage leerlingen dat in 2022-2023 1F scoort (30%) is gelijk gebleven aan het percentage van 2019-2020.
- Op de havo scoort in 2022-2023 57% van de leerlingen beneden 1F; in 2019-2020 was dat 35%. In 2022-2023 scoort 32% 1F (2019-2020: 48%) en 11% 2F (2019-2020: 17%) Over de gepeilde jaren heen is dus sprake van een dalende trend: meer havo-leerlingen scoren beneden 1F en minder leerlingen scoren op 1F- of 2F-niveau.
- Op het vwo presteren in 2022-2023 minder leerlingen 2F ten opzichte van 2019-2020, maar is er een opvallend hoog percentage dat in 2022-2023 3F

¹³ Uitzondering hierop vormt *Trampoline* (groep 1-2), dat op Curaçao is ontwikkeld.

¹⁴ In de meest recente rapporten van de tweejaarlijkse kwaliteitsonderzoeken geeft de Onderwijsinspectie ook aan de onderwijsresultaten niet te beoordelen, omdat ze nog niet beschikt over betrouwbare normen en ondergrenzen voor de eindtoetsing in het basisonderwijs in Caribisch Nederland. *Staatsblad* 2022-480, p. 63 en 66.

scoort. Indien 2F en 3F samen worden genomen (93% in 2019-2020 en 82% in 2022-2023), dan is ook bij vwo sprake van een dalende trend.

Verskillende onderzoekers concluderen verder dat het leesvaardigheidsniveau Nederlands (eveneens uitgedrukt in F-niveau) op Bonaire doorgaans lager ligt dan het landelijk gemiddelde van Europees Nederland (Berben, 2012; Odenthal & Bouwman, 2016).

3. Probleemanalyse

In het vorige hoofdstuk beschreven we de stand van zaken van de leergebieden Papiamentu en Nederlands in het po en de onderbouw van het vo op basis van het beoogde curriculum (officiële documenten), het uitgevoerde curriculum (schoolpraktijk) en het gerealiseerde curriculum (resultaten). In aansluiting op deze beschrijving en analyse identificeren we in dit hoofdstuk een aantal problemen. We ordenen ze in een aantal thema's, die aan bod komen in volgorde van het niveau waarop ze spelen: macro- (nationaal), meso- (school) en microniveau (klas).

3.1 Papiamentu

3.1.1 Wettelijke kaders sluiten niet aan

Voor het vo is er volgens respondenten sprake van een vreemde situatie, door een van hen verwoord als "een *slap in the face* toen ik dit las". De kerndoelen voor moderne *vreemde* talen gelden namelijk voor Papiamentu, dat voor veel leerlingen geen vreemde taal is, maar de *eerst verworven taal*. De kerndoelen beschrijven dus doelen die voor veel leerlingen niet relevant zijn, omdat ze niet passen bij Bonaire waar Papiamentu de eerste taal en omgangstaal is. Zo is kerndoel 18 (rol van Engels in internationale contacten) niet relevant. Bovendien beheersen leerlingen in het vo al een deel van de kerndoelen. Bijvoorbeeld kerndoel 11 (vertrouwd raken met de klanken van de taal) en kerndoel 16 (standaardgesprekjes om iets te kopen, hulp te vragen). Ook missen respondenten diepgang: door het vreemdetaal-perspectief is het onderwijsaanbod te mager voor een eerste taal. Ten slotte missen ze doelen die voor onderwijs in de eerste taal van belang zijn: strategieën voor mondelinge taalvaardigheid, reflectievaardigheden, aandacht voor literatuur en voor schriftelijke conventies en grammatica. Bovendien speelt er nog een andere complexiteit. In het vo worden de beheersingsniveaus Papiamentu via de huidige kerndoelen (Engels) aan het ERK gerelateerd en niet aan het RKP, zoals in het po. Dit betekent dat in het vo zowel het onderwijsaanbod (kerndoelen) als de beheersingsniveaus (ERK) benaderd worden vanuit een vreemdetaalperspectief en niet vanuit een moedertaalperspectief. Voor het po zijn kerndoelen, beheersingsniveaus en toetsing gestoeld op een moedertaalperspectief, dat past bij de positie van het Papiamentu. Het verschil in wettelijke positionering van de kaders voor po en vo ondergraaft een doorgaande leerlijn Papiamentu. De lijn die in het po is ingezet, wordt in het vo qua wetgeving niet voortgezet: in de onderbouw van het vo wordt als het ware een stap teruggezet in plaats van dat wordt voortgebouwd op het

onderwijsaanbod en de beheersingsniveaus uit het po. Volgens de respondenten vo zouden de kerndoelen Nederlands voor de onderbouw moeten gelden voor Papiamentu.

3.1.2 Positie en status van het vak Papiamentu

Na het voorafgaande kunnen we stellen dat de positie van het vak Papiamentu in het onderwijs niet duidelijk genoeg is. De kerndoelen po en onderbouw vo zijn niet gekoppeld aan referentieniveaus, zoals in Europees Nederland.¹⁵ Ze hebben nog geen verplichtend karakter, waardoor discrepanties en onduidelijkheden ontstaan in het vaststellen en toetsen van doelen en het inzichtelijk maken van bereikte niveaus. Voorts is de tijd die in het po aan het vak wordt besteed, onvoldoende om het in de kerndoelen vastgelegde onderwijsaanbod te realiseren en de in het RKP beschreven niveaus te behalen. Een vergelijking van de onderwijstijd voor het vak Papiamentu met die voor het vak Nederlands in het po, waar het om dezelfde kerndoelen gaat, bevestigt deze scheve verhouding. In het vo wordt het vak Papiamentu als vreemde taal gepositioneerd, dat in de bovenbouw een keuzevak is. Ook het gerapporteerde tekort aan en de veroudering van onderwijsleermiddelen, verzwakken de positie van het vak. Dit probleem is tot op heden niet opgelost. Ten slotte draagt de negatieve houding ten aanzien van het Papiamentu onder een deel van de Bonaireaanse jongeren niet bij aan de status van het vak. Bak-Piard (2016) stelt dat de druk om het taalvaardigheidsniveau Nederlands te verhogen naar Europees Nederlandse maatstaven (sinds 10-10-10), ten koste gaat van tijd en aandacht die ten tijde van het funderend onderwijs aan Papiamentu werd besteed. Dit lijkt de attitude binnen jongere generaties tegenover zowel Papiamentu als Nederlands negatief te hebben beïnvloed. Ze concludeert dat het opleggen van het Nederlands als enige instructietaal zal resulteren in vervreemding van de Bonaireaanse jeugd van hun eigen, maar ook van de Nederlandse taal en cultuur en hen uiteindelijk in de armen van het Engels zal drijven. Deze opmars van het Engels wordt bevestigd door Faraclas et al. (2022). Ook respondenten in po en vo hebben gewezen op de trend onder jongeren om in de dagelijkse omgang en op schoolplein in het Engels te communiceren. Daarnaast rapporteren ze dat onder met name Europees Nederlandse leerkrachten en ouders onvoldoende draagvlak bestaat voor het vak. Ten slotte brengen respondenten naar voren dat het ontbreken van centrale toetsing, het feit dat de Inspectie scholen niet evalueert op leeropbrengsten Papiamentu en er geen peilingsonderzoek voor Caribisch Nederland wordt uitgevoerd, ook niet bijdraagt aan de status van het vak.

¹⁵ Het RKP is wel opgenomen in het *Toetsbesluit PO*.

3.1.3 Kansengelijkheid

Bij het bevorderen van kansengelijkheid hebben het Papiamentu en het Nederlands op Bonaire een belangrijke rol. In het onderwijs is een goede basis in de eerst verworven taal belangrijk voor het leren van andere talen en andere vakken. De wetgeving houdt hier echter onvoldoende rekening mee, met name in het vo. Door de beperkte rol van het Papiamentu in het onderwijs, is de huidige regelgeving volgens respondenten in het voordeel van Nederlandssprekende leerlingen (zie 2.1.1 en 2.2.1). Faraclas et al. (2022) signaleren dat het velen op Bonaire ontbreekt aan de vaardigheid om talen op een abstract niveau (CAT) te gebruiken, terwijl men vaak wel over informele, communicatieve vaardigheden in meerdere talen beschikt. Volgens hen hebben alleen leerlingen in het hoogste onderwijsniveau, vaak uit Nederlandssprekende huishoudens, hebben bijvoorbeeld een voldoende schrijfvaardigheidsniveau in het Nederlands. Voor leerlingen met een andere thuistaal is onderwijs in een vreemde taal belemmerend voor de ontwikkeling van abstracte taalvaardigheden, in welke taal dan ook. Voor de instroom in het vo is een goede taalvaardigheid Nederlands belangrijk, omdat het instructietaal is. Ongeveer 20% van de leerlingen uit het po stroomt door naar havo-vwo. Ook voor de instroom in het hoger onderwijs in Europees Nederland is taalvaardigheid Nederlands belangrijk. Volgens de respondenten gaat ongeveer 90% van de Bonaireaanse havo-vwo-leerlingen voor vervolgstudie naar Europees Nederland, voornamelijk Nederlandstalig hoger onderwijs. Het diplomarendement na vijf jaar in het hbo (23%) en na vier jaar in het wo (43%) is laag, ook in vergelijking met andere groepen studenten. Uiteindelijk heeft na acht jaar 40% van de Caribische hbo-studenten en 75% van de wo-studenten een diploma. Deze percentages zijn lager dan die van de andere studenten (Van Casteren et al., 2021).¹⁶ Tuzgöl-Broekhoven et al. (2020) vermelden bij 25% van de studenten die vroegtijdig hun studie afbraken, de Nederlandse taal als belangrijke reden.

Ook in de samenleving hebben niet-Nederlandstaligen minder kansen. Een aanzienlijk deel van de bevolking heeft onvoldoende toegang tot overheidsdiensten, zoals zorg, maatschappelijk werk en rechtswezen. Veel documenten zijn in het Nederlands en niet alle ambtenaren beheersen het Papiamentu voldoende. Het terugdringen van kansenongelijkheid is belangrijk voor Bonaire en de taalsituatie is daar onderdeel van.

¹⁶ De resultaten betreffen primair Curaçao en Aruba. De BES-eilanden zijn vanwege hun geringe inwonersaantal zeer beperkt vertegenwoordigd. Ook al zijn er geen aanwijzingen dat de conclusies wezenlijk anders zijn voor de BES-eilanden, gelden de resultaten voor deze eilanden onder voorbehoud.

3.1.4 Ambities worden niet gehaald

Met de ontwikkeling van het RKP en de leerlijnen Papiamentu wordt verhoging van het taalvaardigheidsniveau beoogd. Gestreefd wordt naar het bereiken van minimaal niveau 1F aan het einde po en naar 2F als algemeen burgerschapsniveau. Deelnemers aan de startconferentie Referentiekader (mei 2021), deskundigen en leden van de werkgroep Referentiekader en leerlijnen achtten niveau 1F voor Papiamentu haalbaar voor 80 tot 90% van de leerlingen op Bonaire. Respondenten wezen er herhaaldelijk op dat er te weinig uren voor het vak zijn om dit niveau te behalen en dat de methodes in het po en vo niet dekkend zijn voor kerndoelen po, het RKP en leerlijnen tot en met niveau 2F. Ook is het RKP nog niet officieel vastgelegd, waarmee een wettelijke basis ontbreekt. Een andere factor is het gebrek aan draagvlak voor het vak onder met name een aantal Europees-Nederlandse ouders en leerkrachten. Door de grote verschillen in onderwijstijd Papiamentu tussen scholen in het po, het ontbreken van centrale toetsing aan het einde van het po en door de verschillende taalachtergronden van leerlingen, is de instroom in het vo qua beheersing van het Papiamentu zeer heterogeen, ook per onderwijstype. In het vo kan dan ook niet worden uitgegaan van een gemeenschappelijke basis, waarop kan worden voortgebouwd.

3.1.5 Ontbreken van (school)taalbeleid

Hoewel sommige respondenten over een gedateerd schooltaalbeleidsplan beschikken, is er in de meeste gevallen geen systematisch taalbeleidsplan op basis van een visie op taal en taalvaardigheid Papiamentu en Nederlands, met concreet geformuleerde doelen en activiteiten. In het vo is het taalbeleidsplan vooral gericht op Nederlands en taalgericht vakonderwijs. Er wordt af en toe rekening gehouden met NVT bij de niet-taalvakken, door gebruik van het Papiamentu en vertaling van woorden in diverse talen. Er is in po en vo geen structurele afstemming en transfer van kennis en vaardigheden tussen Papiamentu en Nederlands (zie 3.1.7), noch een integrale meertalige aanpak.

3.1.6 Onvoldoende afstemming tussen Papiamentu en Nederlands

Volgens de geraadpleegde vakexperts wordt tot dusver bij het aanleren van nieuwe kennis en vaardigheden in het onderwijs van de vreemde taal (Nederlands) onvoldoende gebruik gemaakt van bestaande kennis en vaardigheden die zijn opgedaan in de eerst verworven taal. Omdat de kerndoelen voor Papiamentu en Nederlands identiek zijn, kan dit leiden tot onnodige herhaling en tijdverlies.

In het po is het technisch leesonderwijs een probleem. In groep 3 leren leerlingen lezen in het Nederlands, wat extra cognitieve inspanning vraagt: behalve fonologisch bewustzijn en letterkennis moet ook het

kortetermijngeheugen worden ingezet en wordt een groot beroep gedaan op mondelinge woordenschat in de vreemde taal. Bovendien moeten de leerlingen niet alleen leren lezen in de vreemde taal, maar tegelijkertijd ook de taal van de leesinstructie leren (Mercelina, 2023b-c; Mercelina et al., 2023a). In groep 4 wordt vervolgens begonnen met leren lezen in het Papiamentu. Terwijl de leerlingen de elementaire leeshandeling al beheersen in het Nederlands, wordt vaak weer van voren af aan begonnen. Het lezen in het Papiamentu is niet gericht op de overeenkomsten en verschillen in de letter-klankcombinaties in het Papiamentu en Nederlands, wat transfer van vaardigheden kan bevorderen. Resultaten van onderzoek van Mercelina et al. (2023) laten zien dat er geen transfer is van decoderingsvaardigheden vanuit L2 (Nederlands) naar L1 (Papiamentu). Het omgekeerde (transfer van L1 naar L2) bleek wel het geval.

3.1.7 Disbalans tussen de domeinen

In paragraaf 2.1.2 hebben we geconstateerd dat in het po veel onderwijstijd wordt besteed aan begrijpend lezen, woordenschat, spelling en grammatica en minder aan mondelinge vaardigheid en schrijfvaardigheid.¹⁷ De gebruikte methodes hebben weinig systematische aandacht voor deze vaardigheden. Hoewel vanaf groep 3 het aandeel Papiamentu in de instructietaal afneemt, blijft mondelinge taalvaardigheid Papiamentu nodig voor het verwerven en verwerken van kennis. Ze is belangrijk voor schoolsucces van leerlingen, ook omdat tot in het vo toch geregeld wordt teruggegrepen op Papiamentu in de instructie. Mondelinge taalvaardigheid is ook belangrijk voor de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen, bijvoorbeeld om sociale contacten op te bouwen. De respondenten onderstrepen het belang van mondelinge communicatievaardigheden in het Papiamentu. De vakexperts willen meer aandacht voor luister- en kijkvaardigheid, discussiëren en beschouwen in de kerndoelen Papiamentu voor het po. Tegelijkertijd wordt gesignaleerd dat in de po-methode Papiamentu een goed gestructureerde, systematische lijn voor mondelinge taalvaardigheid, met aandacht voor strategieën en reflectie ontbreekt. De respondenten in het vo missen materiaal voor luistervaardigheid. Ten slotte wordt schrijfvaardigheid in het po vaak ingeperkt tot spelling en deeloefeningen op zinsniveau. Voor betekenisvolle, complete schrijftaken en het schrijfproces, is onvoldoende aandacht. Ook hier speelt het ontbreken van een systematische leerlijn in de methode een rol.

¹⁷ Desalniettemin hebben de vakexperts aangegeven dat een apart kerndoel voor woordenschat, met aandacht voor (de verschillen tussen) Dagelijks Algemene Taalvaardigheid (DAT) en Cognitief Academisch Taalgebruik (CAT) en meertalige woordenschatstrategieën gewenst is.

3.1.8 Eenzijdig leesvaardigheidsonderwijs met verarmd tekstaanbod

Het aanbod van teksten in de gebruikte methodes in het po kent weinig variëteit in genres en tekstsoorten daarbinnen. Ze bevatten weinig betogende/beschouwende en instructieve teksten en de teksten voor lees- en luistervaardigheid zijn vooral verhalend. De methode voor de onderbouw van het vo kent iets meer variëteit, maar ook daar is er weinig aandacht voor betogende en instructieve teksten. Informatieve teksten worden in de po- en vo-methodes geregeld gegoten in verhaalvorm. Bovendien zijn het vaak sterk vereenvoudigde teksten, aangepast aan het veronderstelde niveau van de leerlingen. Deze teksten leveren nauwelijks input voor de taal- en kennisontwikkeling, die een groot effect hebben op leesbegrip. Daarnaast gaat in het onderwijsaanbod begrijpend lezen in de po-methode vooral aandacht uit naar het beantwoorden van tekstafhankelijke vragen, waarvan het antwoord vaak letterlijk in de tekst staat. Dat geldt ook voor de schaarse luisterteksten; dat zijn veelal fabels en de vragen zijn vaak gericht op memoriseren en reproduceren van de beluisterde teksten. De methodes bieden niet genoeg houvast om het onderwijs in begrijpend lezen te realiseren, zoals beschreven in het RKP en de leerlijnen. Leerlingen worden onvoldoende aangezet tot lezen met diep begrip, zodat ze informatie kunnen evalueren en daarmee kritisch kunnen omgaan. Ook is er onvoldoende systematische aandacht voor de inzet van strategieën en voor 21e-eeuwse vaardigheden.

3.2 Nederlands

3.2.1 Wettelijke kaders sluiten niet aan

Voor het po gelden de kerndoelen uit Nederland, terwijl de volgtoetsen en de doorstroomtoets Nederlands die ontwikkeld worden, gekoppeld zijn aan het ERK. Hier botst het perspectief dat ten grondslag ligt aan de kerndoelen (Nederlands als eerst verworven taal) met het uitgangspunt van de toetsing, namelijk Nederlands als vreemde taal. Ook voor het vo gelden de kerndoelen uit Nederland en worden voor de toetsing de F-niveaus uit het Referentiekader Taal (Meijerink, 2009) gebruikt. Wanneer de op ERK gebaseerde Doorstroomtoets wordt ingevoerd (zie 4.2.1) ontstaat er spanning in de doorlopende leerlijn van po (vreemde taal) naar vo (eerste taal) in twee opzichten: er worden deels andere vaardigheden en kennisgebieden getoetst en de niveaus komen niet overeen. Een bijkomend probleem is, dat toetsing op basis van het ERK er geen rekening mee houdt dat Nederlands in het po en vo ook instructietaal is. Respondenten geven ook als probleem aan dat de huidige kerndoelen Nederlands doelen zijn voor leerlingen met Nederlands als eerste of tweede taal en dus niet passen bij leerlingen op Bonaire. Ook zou woordenschat een zelfstandig en meer uitgewerkt kerndoel moeten zijn, met aandacht voor de verschillen tussen DAT en CAT en voor meertalige woordenschatstrategieën. Taal in andere vakken zou meer plaats moeten krijgen in de nieuwe kerndoelen

en er zou een extra kerndoel moeten komen voor meertaligheid. Over het opnemen van technisch lezen in de doelen voor po verschillen de meningen.

3.2.2 Positie en status van het vak Nederlands

Nederlands heeft als officiële taal in onderwijs (als instructietaal en schoolvak) en maatschappij (als bestuurstaal) een stevige, maar niet onproblematische positie. Het maakt als Papiamentstalige leerling veel verschil of je Nederlands leert in een taalgebied waar de omgangstaal Nederlands is, of in een taalgebied waar het Papiamentu de omgangstaal is. De laatste jaren vindt er in het beleid voor taalonderwijs op Bonaire een overgang plaats van onderwijs vanuit het perspectief van Nederlands als eerste taal naar "duurzaam kwaliteitsvol onderwijs Nederlands als Vreemde Taal. Een aanpak die beter aansluit bij de belevingswereld van jongeren en hun kansen op de arbeidsmarkt vergroot. Vanuit de visie dat taal geen belemmering mag zijn om het kind zich zo goed mogelijk te laten ontwikkelen" (Taalunie, 2019). De positie van het Nederlands als eerste taal staat ter discussie. Ook geven respondenten aan dat de positie van het Nederlands in het onderwijs en als omgangstaal op school onder druk staat van een toenemend gebruik van het Engels en Spaans.

3.2.3 Kansengelijkheid

Zie Papiamentu paragraaf 3.1.3.

3.2.4 Onduidelijkheid over ambities

Uit het feit dat de positie van het vak Nederlands nog onvoldoende duidelijk is, volgt dat ook de ambities van de scholen nog niet helder vastgelegd zijn. Verschillende scholen in het po refereren aan de referentieniveaus van Meijerink (2009), terwijl er tegelijkertijd volgoetsen en een doorstroomtoets in ontwikkeling zijn, die uitgaan van ERK-niveaus. De onduidelijkheid over de positie van het vak en de gewenste prestatieniveaus ervaren leraren als probleem. Of scholen de ambities van het Referentiekader Taal bereiken, is lastig te beoordelen. Respondenten melden dat gemiddeld 60% van de leerlingen op alle scholen in het po op de IEP-toets voor het onderdeel taalverzorging niveau 1F haalt. Dit is in lijn met de sterke aandacht voor taalverzorging in het onderwijsaanbod. Respondenten uit het po spreken hun zorg uit over de prestaties voor leesvaardigheid, mondelinge vaardigheden en schrijfvaardigheid. In het vo zien ze een dalende lijn (zie ook 2.2.3). Er wordt een tekortschietende taalvaardigheid geconstateerd in woordenschat (schooltaalwoorden) en schrijfvaardigheid in alle onderwijstypen. Dit is een probleem bij vakken als economie en biologie, waar vmbo-leerlingen volgens een respondent "massaal onderuit gaan". Zorg is er over de kernvakkenregeling die mogelijk vastgesteld wordt, ook voor Bonaire. Deze bepaalt dat leerlingen voor alle kernvakken voldoende moeten behalen en men vreest dat dit

desastreus uitpakt. De geuite zorgen hangen samen met andere factoren, zoals de diversiteit van instroom van leerlingen en het gebrek aan passend onderwijsleermateriaal.

3.2.5 Ontbreken van (school)taalbeleid

Zie Papiamentu paragraaf 3.1.5.

3.2.6 Onvoldoende afstemming tussen Nederlands en Papiamentu

Zie Papiamentu paragraaf 3.1.6.

3.2.7 Disbalans tussen de domeinen

In 2.2.2 constateerden we dat er in het po veel onderwijstijd besteed wordt aan spelling, grammatica, begrijpend lezen en woordenschat en veel minder aan mondelinge vaardigheid en schrijfvaardigheid. Dit terwijl we weten dat het schoolsucces van leerlingen in grote mate bepaald wordt door hun mondelinge taalvaardigheid. Deze is belangrijk voor het verwerven en verwerken van kennis en is een fundament voor het leren lezen. Een goede schrijfvaardigheid is belangrijk om maatschappelijk en in een vervolgstudie te functioneren. De disbalans tussen de domeinen doet geen recht aan de belangrijke functies van de onderbedeelde domeinen. In het vo is de verdeling van aandacht voor de domeinen per onderwijstype verschillend, maar ook hier komen mondelinge taalvaardigheden er over de hele linie bekaaid af.

3.2.8 Eenzijdig leesvaardigheidsonderwijs met verarmd tekstaanbod

Uit de interviews met respondenten komt naar voren dat de praktijk van het leesonderwijs op Bonaire overeenkomsten vertoont met die uit Europees Nederland: het is de vraag of de onderwijstijd effectief is en daadwerkelijk aan diep en kritisch lezen wordt besteed, of dat leerlingen vooral en eenzijdig bezig zijn met het beantwoorden van vragen bij teksten (Pleumeekers & Prenger, 2022). Voor diep en kritisch lezen is het leren lezen van veel verschillende tekstsoorten belangrijk, waaronder digitale bronnen, hyperteksten en multimodale teksten. Hiervoor is nog onvoldoende aandacht. Dat geldt ook voor leesplezier en leesmotivatie. Als leerlingen graag lezen, lezen ze meer en beter. Positieve leeservaringen dragen bij aan het ontwikkelen van talige, literaire en culturele competenties. Het leesonderwijs is in sterke mate gebaseerd op het tekstaanbod uit Europees Nederlandse methodes. Hierin zijn vaak vereenvoudigde en verarmde teksten opgenomen, aangepast aan het niveau van de leerlingen (Taalunie, 2019). Ze gaan over onderwerpen die op Bonaire ver van de leerlingen afstaan. Een onvoldoende rijk en thematisch tekstaanbod draagt niet bij aan de leesmotivatie en het opbouwen van kennis voor de lange termijn.

4. Ontwikkelingen Papiamentu en Nederlands

In dit hoofdstuk gaan we in op de voornaamste ontwikkelingen voor het vak Papiamentu en het vak Nederlands. We maken onderscheid tussen maatschappelijke ontwikkelingen en ontwikkelingen in de leergebieden. Daarbij nemen we Papiamentu en Nederlands samen.

4.1 Maatschappelijke ontwikkelingen

4.1.1 Kansengelijkheid en risico op laaggeletterdheid

De Bonaireaanse samenleving stelt steeds hogere eisen aan taalvaardigheid. Om mee te kunnen doen, moet je je voldoende mondeling kunnen uitdrukken en goed kunnen lezen en schrijven. De schoolvakken Papiamentu en Nederlands hebben daarbij een belangrijke rol. De curricula moeten ervoor zorgen dat alle leerlingen voldoende functioneel geletterd de onderbouw van het vo afsluiten, zowel in het Papiamentu als in het Nederlands. Zo kunnen ze volwaardig participeren in een geletterde, meertalige, pluriforme samenleving en zich een leven lang talig ontwikkelen. In de *Bestuursafspraken voor het Papiaments op Bonaire* (2021) spreken partijen de ambitie uit dat er op Bonaire per 2030 geen analfabeten Papiamentu het onderwijs verlaten. Functionele geletterdheid in het Papiamentu (minimaal 2F) is voorwaarde voor een goed ontwikkelde geletterdheid in andere talen, waaronder Nederlands. De taalvaardigheid Papiamentu is daarmee indirect van invloed op het verloop van de schoolcarrière van leerlingen en op de overgang naar en studiesucces in het vervolgonderwijs.

4.1.2 Meertalige maatschappij

Met de introductie in 2002 van het funderend onderwijs in de toenmalige Nederlandse Antillen, werd ruimte gemaakt voor Papiamentu als instructietaal en volwaardig vak in het onderwijs. Sinds 10-10-10 is op Bonaire de druk om vooral Nederlands in het onderwijs te gebruiken echter weer toegenomen. Op verzoek van de toenmalige staatssecretaris van Onderwijs, adviseerde de Taalunie (2014) meer en vroeger in te zetten op Nederlands als instructietaal, bij voorkeur nog voor groep 1. Ook pleitten de Taalunie en Kibbelaar (2012, 2019abc) voor een functiescheiding: Nederlands als "toegangspoort naar kennisontwikkeling" en Papiamentu als "medium voor de maatschappelijke communicatie en identiteitsontwikkeling". Door deze ontwikkelingen werd steeds meer bezorgdheid geuit over de toekomst van een volwaardige plaats voor het

Papiamentu in het onderwijs op Bonaire (Beukenboom, 2021; De Haas, 2018; Dijkhoff & Pereira, 2020). *Fundashon Akademia di Papiamentu* op Bonaire en *Splika*, de vereniging die in Nederland de belangen van het Papiamentu behartigt, zetten zich in voor officiële erkenning van het Papiamentu als minderheidstaal binnen het koninkrijk. Daarmee zou de taal steun en bescherming genieten in de zin van deel III van het *Europese Handvest voor regionale en minderheidstalen*.

Het besef dat het Papiamentu onder toenemende druk van andere talen staat, was mede aanleiding voor de *Bestuursafpraak voor het Papiaments op Bonaire* (maart 2021), waarin werd afgesproken dat het Papiamentu een volwaardige en zelfstandige taal op Bonaire is, naast onder meer het Nederlands, Spaans en Engels. Het doel van de bestuursafpraak was het Papiamentu te beschermen en te bevorderen en de positie van de taal, binnen de al bestaande wet- en regelgeving, verder te borgen en het gebruik ervan te bevorderen en te stimuleren. Ook de opdracht van OCW aan SLO (einde 2019) om een Referentiekader en leerlijnen voor Papiamentu te ontwikkelen, had tot doel de positie van het Papiamentu in het onderwijs te versterken.

De laatste jaren zien we een toenemende belangstelling voor meertaligheid en 'translanguaging' (zie ook 4.2.2) (Dijkhoff & Pereira 2022; Faraclas et al. 2022).¹⁸ Een meertalige benadering doet recht aan de meertaligheid van de Bonaireaanse samenleving en de rol en positie van de diverse talen daarin en is belangrijk voor de identiteitsontplooiing van leerlingen als bewuste meertalige sprekers. Faraclas et al. (2022) pleiten voor een inclusief meertalig kader, waarbij vier talen (Papiamentu, Nederlands, Engels en Spaans) op een complementaire manier worden gebruikt om leerdoelen te bereiken. Daarbij zou het Papiamentu (en niet het Nederlands) als de 'matrixtaal' van Bonaire moeten worden erkend: "de inclusieve taal die het sterkst wordt geassocieerd met de inclusieve cultuur waarin alle andere talen de afgelopen twee eeuwen wortel hebben mogen schieten, en die Bonaire in staat heeft gesteld een substantieel meertalig eiland te worden." Het onderzoeks- en taalbeleidsplan van Faraclas et al. (2022) is uitgewerkt in een beleidsnotitie (Dijkhoff & Pereira 2022), die door het Openbaar Lichaam Bonaire wordt vastgelegd en wordt uitgewerkt in een eilandelijk implementatieplan voor het po en vo. Alle scholen hebben aangegeven hun schooltaalbeleidsplan te gaan aanpassen dan wel ontwikkelen binnen de kaders van het eilandelijk taalbeleidsplan.

¹⁸Hierop wijzen ook de conferenties *Papiamentu por mihó ku chambuká* in november 2022 en *Idioma den konteksto multilingual* in maart 2023, beide georganiseerd door Fundashon Akademia di Papiamentu. Zie ook *Antilliaans Dagblad* november 2022 & februari 2023.

4.1.3 Digitale geletterdheid

De digitalisering van informatie en communicatie is de laatste twintig jaren enorm toegenomen, wat internationale contacten en de toegankelijkheid van informatie laagdrempeliger heeft gemaakt. Digitale informatietechnologie dringt steeds sneller en dieper door in de maatschappij. Digitale geletterdheid vraagt van leerlingen dat ze bewust digitale vormen van informatieverwerving en -verstrekking leren gebruiken, zoals non-lineaire teksten (hypertekst) en multimodale teksten (een combinatie van geschreven tekst, afbeeldingen en/of gesproken tekst). We hebben het dan over informatie zoeken, deze kritisch beoordelen, selecteren, hoofd- en bijzaken kunnen onderscheiden, informatie gebruiken en zelf nieuwe teksten produceren (Carretero et al., 2017). Geletterdheid is een voorwaarde voor het gebruik van internetvaardigheden (Van Deursen & Van Dijk, 2014). Dat onderstreept het belang van goed en geconcentreerd kunnen lezen (ook wel 'diep lezen' genoemd, zie Raad voor Cultuur & Onderwijsraad, 2019) en schrijven van teksten. Deze vaardigheden zijn van belang voor beide leergebieden. Voor Papiamentu echter zijn er nog weinig digitale bronnen beschikbaar. Daarnaast raadplegen leerlingen vaak Engelstalige bronnen, die ze in het Papiamentu vertalen met vertaalmachines.

4.2 Ontwikkelingen in de leergebieden

4.2.1 Curriculaire ontwikkelingen

Een goede beheersing van de eerst verworven taal is belangrijk, ook voor het leren van vreemde talen. Er zijn de afgelopen jaren curriculumontwikkelingsprojecten gestart, gericht op de versterking van het Papiamentu. Er is een Referentiekader Papiamentu ontwikkeld en uitgewerkt in leerlijnen. In 2023-2024 worden schoolteams en taalcoördinatoren getraind in het werken hiermee. Binnen enkele jaren zullen volgoetsen worden afgenomen die hierop gebaseerd zijn. Ook zal een Doorstroomtoets Papiamentu (einde groep 8, niveau 1F en 2F) worden afgenomen (CvTE, 2023). Conform het *Toetsbesluit PO* moeten in ieder geval leesvaardigheid en taalverzorging verplicht worden getoetst. In de Doorstroomtoets worden de referentieniveaus uit het RKP gevolgd, zoals opgenomen in Bijlage 2 bij het *Toetsbesluit PO*.¹⁹ De positie van het Nederlands als 'eerste taal' in het onderwijs staat ter discussie. Als omgangstaal staat het onder druk door een toenemend gebruik van het Engels en Spaans. Ten aanzien van de versterking van het Nederlands als *vreemde taal* zijn er ontwikkelingen. Het ERK is de basis voor de volgoetsen en de doorstroomtoets NVT (op niveau A1, A2 en B1) die ontwikkeld worden. De

¹⁹ Dit Toetsbesluit is voor Caribisch Nederland nog niet in werking getreden. Het nieuwe artikel 13a in de WPO-BES over de leerresultaten treedt pas in werking na evaluatie van de invoering van de doorstroomtoets op Bonaire. Op verzoek van het CvTE zullen de wijzigingen voor Caribisch Nederland niet eerder dan 1 januari 2024 in werking treden (*Staatsblad*, 2022).

Doorstroomtoets toetst in ieder geval lezen, luisteren en woordenschat.²⁰ Het recent opgerichte Netwerk NVT Carib werkt aan de professionalisering van docenten op het gebied van NVT. Ten slotte is gestart met een meertalig eilandelijk taalbeleid. Al deze ontwikkelingen vragen om een zorgvuldige afstemming tussen (de kerndoelen voor) beide vakken.

4.2.2 Meertaligheid als kans

Meertaligheid is een gegeven op Bonaire en is lang gezien als probleem. In de huidige kerndoelen en eindtermen voor Papiamentu en Nederlands is geen aandacht voor meertaligheid. De wet maakt weliswaar twee instructietalen in het po mogelijk, maar van een beredeneerde, complementaire inzet van Papiamentu en Nederlands in de klassenpraktijk is nauwelijks sprake. De laatste jaren wordt meertaligheid steeds meer gezien als kans en wordt er gepleit voor het belang van 'translanguaging' en Functioneel Meertalig Leren (FML). De basisgedachte bij 'translanguaging' is dat leerlingen hun volledige talenrepertoire gelijktijdig en flexibel inzetten om tot leren te komen, ook als de leerkracht die talen zelf niet kent, bijvoorbeeld bij opzoekwerk, of om elkaar iets uit te leggen. FML gaat nog een stap verder: daarbij worden gericht en bewust actieve werkvormen ingezet om de leerlingen te stimuleren hun volledige taalrepertoire en meertalige kennis, met name kennis van de eerst verworven taal, te gebruiken om taalvaardiger te worden in de vreemde taal. Dat kan bijvoorbeeld door leerlingen die dezelfde eerste taal delen, samen te laten werken in groepjes, waarbij ze worden aangemoedigd naast de instructietaal hun eigen thuistaal te gebruiken. Bij het werken aan vergroting van taalbewustzijn kun je leerlingen laten nadenken over vormaspecten van taal en de verbanden tussen talen. Metalinguïstisch inzicht in taal als fenomeen kan goed worden toegepast met contrastieve benaderingen. Je gebruikt de verschillen en overeenkomsten tussen de verschillende talen en laat leerlingen woorden, woorddelen of klanken met elkaar vergelijken (De Graaf et al., 2019; Duarte, 2022; Veerman et al., 2023; Williams, 2017).

4.2.3 Taal in andere vakken

Leerlingen hebben bij elk vak te maken met taal. Taal is immers een middel om te leren en onderwijs in andere vakken kan een betekenisvolle context bieden voor verbetering van de taalvaardigheid. Het is van belang om bij de vakken Papiamentu en Nederlands aandacht te besteden aan de conceptuele functie van taal. Omdat CAT in de eerst verworven taal van belang is voor ontwikkeling van CAT in het Nederlands (zie hoofdstuk 2) en omdat FML ook betrekking heeft op niet-taalvakken, is bij Nederlands en Papiamentu de conceptuele functie van taal belangrijk. Dat betekent aandacht voor algemene schooltaal en tekstgenres

²⁰ Zie ook: CvTE (2023) Concept-regeling toetswijzer doorstroomtoets PO Bonaire.

binnen de schoolvakken Nederlands en Papiamentu en voor taal en oefenmogelijkheden binnen de niet-taalvakken. De curricula van de andere leergebieden bieden daarvoor nog onvoldoende geëxpliciteerde, vakspecifieke taaldoelen, en dus weinig houvast bij het verbinden van talige kennis, vaardigheden en houdingen met deze vak- en leergebieden.

4.2.4 Effectief werken aan tekstbegrip

Een recent onderzoek naar de relaties tussen de ontwikkeling van technisch en begrijpend lezen in het Papiamentu en Nederlands geeft enig inzicht in de complexiteit van meertaligheid en geletterdheid en de uitdagingen voor het onderwijs (Mercelina, 2023; Van der Elst-Koeiman, 2023). De praktijk van het onderwijs staat ver af van wat de onderzoekers aanbevelen (zie 3.1.7). Ook sluit de praktijk niet aan bij voorstellen in Europees Nederland voor een andere vormgeving van het leesonderwijs. Bij die andere aanpak wordt langere tijd met leerlingen rondom een thema gelezen, met gebruik van rijke teksten. Het werken met rijke teksten biedt leerlingen structureel de gelegenheid om hun leesvaardigheid en kennis te ontwikkelen. Van belang is ook dat lezers de kwaliteit, bruikbaarheid en betrouwbaarheid van een tekst kunnen beoordelen, afhankelijk van doel en situatie. Daarnaast moeten ze informatiebronnen met elkaar kunnen vergelijken en integreren via een 'multiple document comprehension' aanpak (Britt & Rouet, 2012).

5. Curriculaire uitdagingen Papiamentu en Nederlands

Uit het voorafgaande komen uitdagingen naar voren voor het ontwikkelen van nieuwe en het actualiseren van bestaande kerndoelen Papiamentu en Nederlands. Voor beide leergebieden is het van belang dat kerndoelen voorzien in goede communicatieve taalvaardigheid en relevante kennis van taal en cultuur, zodat leerlingen met gelijke kansen succesvol kunnen participeren in een meertalige, geletterde en pluriforme samenleving. Ook aandacht voor de inhoudelijke samenhang tussen de kerndoelen voor beide leergebieden is belangrijk. Ter bevordering van kansengelijkheid is het zaak dat alle leerlingen hun taalvaardigheid ontwikkelen, door een rijk taalaanbod met gelegenheid tot kennisopbouw, ruimte voor de productieve taalvaardigheden en betekenisvolle taaltaken.

5.1 Een breed gedragen meertalig (school)taalbeleid

De eilandelijke beleidsnotitie (Dijkhoff & Pereira, 2022) stelt onder andere dat schooltaalbeleid ingericht moet worden volgens een inclusief, meertalig translanguaging-model. Alle vier de voor Bonaire relevante talen (Papiamentu, Engels, Nederlands en Spaans) dienen daarin een plaats te krijgen, met Papiamentu als matrixtaal. Nederlands wordt onderwezen als vreemde taal en kan niet langer als enige instructietaal fungeren. Dit laatste vormt een uitdaging op stelselniveau. Verder ligt er een uitdaging voor afstemming tussen Papiamentu en Nederlands: hoe en waar worden meertaligheidsdoelen en aspecten van translanguaging en FML opgenomen in de kerndoelen? Ook is in schooltaalbeleid en in kerndoelen voor beide talen aandacht voor algemene schooltaalvaardigheden en taal in de niet-taalvakken belangrijk.

5.2 Afstemming en transfer tussen vakinhouden Papiamentu en Nederlands

Het is bij de actualisatie van de kerndoelen zaak goed na te denken over de volgorde van aanbod: welke vaardigheden en strategieën komen wanneer en in welke taal het eerste aan bod? Zo kun je je afvragen of bepaalde po-kerndoelen Nederlands niet beter kunnen opschuiven naar de onderbouw vo. Ook is het belangrijk transfermogelijkheden tussen Papiamentu en Nederlands optimaal te benutten, bijvoorbeeld op het gebied van woordenschat, (taal)leesstrategieën en begrijpend lezen. Recent onderzoek toont dat de begrijpend leesvaardigheden die leerlingen in de ene taal leren, invloed hebben op die in de andere taal (Van der Elst-Koeiman et al., 2023). Ook de ontwikkelingen op het

gebied van meertaligheid (zie 4.2.2) maken zorgvuldige afstemming tussen (de kerndoelen voor) beide vakken noodzakelijk. Het betreft namelijk een vorm van geïntegreerd taalonderwijs die verder reikt dan integratie van domeinen binnen een taal; het gaat ook om de samenhang tussen de twee talen. Daarnaast moeten leerlingen leren kennis en vaardigheden die in het ene vak aan bod zijn geweest, verder te ontwikkelen en in te zetten in het andere vak en vice versa (transfer). Dit geldt in het bijzonder voor strategische vaardigheden die niet taalspecifiek zijn en dus makkelijk kunnen worden ingezet bij het leren van een andere taal.

5.3 Betere balans tussen taaldomeinen en functies

Hoe kunnen de doelen in de wettelijke kaders zo beschreven worden dat de taaldomeinen en de verschillende functies van taal evenwichtiger aandacht krijgen? Hoe kan de focus op lezen en taalverzorging verschuiven naar meer aandacht voor mondelinge taalvaardigheid en schrijfvaardigheid? En hoe kunnen nieuwe doelen aansluiten bij de actuele inzichten rondom de positie en functie van het Papiamentu en Nederlands in de maatschappij? Hoe waarborgen we aansluiting bij effectieve didactiek rondom lezen, schrijven en mondelinge taalvaardigheid? Leerlingen moeten de communicatieve taalvaardigheden ontwikkelen met de onderliggende technische vaardigheden, maar er ligt ook de wens om in de doelen aandacht te hebben voor taal als middel om te leren (conceptuele functie; belangrijk bij het expliciteren van de samenhang met de andere leergebieden) en voor persoonlijke en literair-culturele vorming (expressieve functie; bijvoorbeeld in relatie tot burgerschap).

5.4 Lezen van rijke teksten met diep begrip

Het is belangrijk dat het leesonderwijs leerlingen aanzet tot lezen met diep begrip, zodat ze kritisch met informatie leren omgaan. Daarom is het belangrijk dat de doelen voor het leesonderwijs sturen op doelgericht lezen, kritisch leren vergelijken en verwerken van bronnen op kwaliteit, bruikbaarheid en betrouwbaarheid. Dit geldt voor literaire en zakelijke teksten in al hun verschijningsvormen, dus ook voor digitale bronnen, hyperteksten en multimodale teksten. Deze teksten vragen om een uitbreiding van de lees- en schrijfvaardigheid in relatie tot digitale geletterdheid, waarbij ook begrijpend kijken en luisteren belangrijker worden. Er ligt dus een uitdaging om kerndoelen begrijpend lezen te ontwerpen die tegemoet komen aan de gesignaleerde problemen, waarbij meer ruimte is voor taal- en kennisontwikkeling, die een groot effect hebben op het leesbegrip. Het is belangrijk dat leerlingen in aanraking komen met een rijk en thematisch aanbod: literaire en zakelijke teksten uit heden en verleden met een rijke inhoud en een goede taalkwaliteit, in verschillende verschijningsvormen. Van belang is dat de teksten zo authentiek mogelijk zijn en ontleend worden aan betekenisvolle contexten (een

blog over uniformen op school, een discussie op internet over lokale politiek, een krantenartikel over cruisetourisme).

5.5 Doorlopende leerlijnen

Het is een uitdaging om de kerndoelen Papiamentu en Nederlands voor po en onderbouw vo zo te actualiseren dat ze een duidelijk doorlopende lijn laten zien van po naar onderbouw vo. Voor Papiamentu gaat het om betere afstemming van de wettelijke kaders en om afstemming op het RKP en de referentieniveaus (zie 6.1). Voor Nederlands gaat het om het borgen van afstemming tussen kerndoelen (nu perspectief eerste taal) en de volgtoetsen en doorstroomtoets (perspectief vreemde taal). Dit roept de vraag op of en hoe ze zich moeten verhouden tot het Referentiekader taal of het ERK. Ook de afstemming van de niveaus tussen po en vo vraagt om aandacht.

6. Randvoorwaarden Papiamentu en Nederlands

Om de uitdagingen voor de actualisatie in hoofdstuk 5 en later de implementatie van kerndoelen te kunnen realiseren, moet aan een aantal randvoorwaarden worden voldaan.

6.1 Consistente wetgeving en vaststellen niveaus

De beschreven discrepanties maken afstemming nodig tussen de wettelijke kaders voor Papiamentu en Nederlands en een consistente positionering in wet- en regelgeving (zie 3.1.1, 3.1.2, 3.2.1 en 3.2.2). Daarnaast is het belangrijk het RKP en de beheersingsniveaus Papiamentu voor de diverse onderwijssoorten te formaliseren/wettelijk vast te leggen: 1F einde po, 2F einde vmbo, mbo 1-2-3 en tevens burgerschapsniveau, 3F einde havo, 4F einde vwo. Dit kan bijdragen aan een minder divers beheersingsniveau Papiamentu bij de instroom naar het vo en aan de realisering van een doorlopende leerlijn po-vo. Voor Nederlands verdient het de voorkeur de ERK-lijn, die voor de toetsing in het po gaat gelden, door te trekken naar het vo. Belangrijk is ten slotte in de wetgeving en bij de actualisering van de kerndoelen van beide talen de Bonaireaanse leerling voor ogen te houden, voor wie Papiamentu meestal de eerst verworven taal en Nederlands een vreemde taal is.

6.2 Lestijd

De voor Papiamentu beschikbare lestijd in het po is onvoldoende om de huidige kerndoelen te realiseren en de leerlingen voor te bereiden op het beoogde beheersingsniveau (minimaal 1F) van het RKP. Ook in het vo is het aantal uren niet toereikend om minimaal 2F te halen. Voor havo-vwo-leerlingen die het vak in de bovenbouw kiezen, is het aantal uren in de onderbouw niet voldoende om hen daarop en op het eindexamen voor te bereiden. Dijkhoff en Pereira (2022) bevelen aan meer onderwijstijd toe te wijzen aan taalonderwijs Papiamentu en heldere richtlijnen te geven over uren.

Voor Nederlands is er voor po een groot verschil in lestijd tussen scholen. Dit kan verklaard worden door de verschillen in talige achtergrond van de leerlingpopulaties. Op scholen die de minste tijd aan Nederlands besteden, stemt de lestijd overeen met de adviezen die de Inspectie geeft voor de lestijd in Europees Nederland: acht uur (480 minuten) per week voor groep 4-8 en negen tot tien uur voor scholen met leerlingen met een taalachterstand.

6.3 Lesmaterialen

In het po leeft de vraag of de huidige methodes voor Papiamentu wel dekkend zijn voor het RKP en de leerlijnen. Respondenten missen materiaal voor technisch lezen, spelling, luister- en schrijfvaardigheid, taalspelletjes ter ondersteuning van woordenschatuitbreiding en lees- en woordenboeken. Respondenten vo vinden de methode voor Papiamentu niet actueel (deze stamt uit 2000) en missen aanbod voor vrijwel alle vaardigheden. Het tekstaanbod in het Papiamentu binnen en buiten het onderwijs is daarnaast beperkt en weinig gevarieerd (Kibbelaar, 2012; 2019a).

Om te borgen dat methodes Papiamentu aansluiten bij geactualiseerde kerndoelen en de ontwikkelde leerlijnen en beheersingsniveaus uit het RKP hebben materiaalontwikkelaars blauwdrukken voor methodes nodig, met voorbeelden van uitwerkingen. Daarnaast is uitbreiding van het tekstaanbod in het Papiamentu gewenst en flankerend materiaal nodig voor fictie (prenten- en leesboekjes, stripboeken, verhalenboeken) en non-fictie (verklarend woordenboek Papiamentu, naslagwerken, informatieve boeken en tijdschriften).

Zowel in po als vo vinden de respondenten dat de in Europees Nederland ontwikkelde methodes Nederlands onvoldoende afgestemd zijn op leerlingen voor wie dat een vreemde taal is. Er zijn geen passende materialen om een taalleerlijn te borgen, de onderwerpen en contexten sluiten niet aan bij de belevingswereld en er komt stof aan bod die niet relevant gevonden wordt. Ook vindt men het onderwijsaanbod voor veel leerlingen te moeilijk; teksten en opdrachten zijn te lang en vergen veel extra uitleg. Leerkrachten zoeken oplossingen in preteaching woordenschat, in het zelf maken en zoeken van lesmateriaal, het aanpassen van methodes en door waar mogelijk te vertalen naar het Papiamentu. Voor leerlingen die geen Nederlands en geen Papiamentu spreken is de instructie extra moeilijk te volgen. Voor pro- en isk-leerlingen wordt een goede methode voor langzaam lerende en analfabete leerlingen gemist.

Voor Nederlands is een methode nodig, die uitgaat van Nederlands als vreemde taal en gebaseerd is op een taalleerlijn vanuit dit perspectief. Belangrijk is ook dat thema's en onderwerpen aansluiten bij de Caribische context, dat een doorlopende lijn van po naar vo wordt geborgd en er voldoende mogelijkheden tot differentiatie zijn. Volgens respondenten po zijn de methodes NVT die voor de Bovenwindse eilanden ontwikkeld zijn, niet bruikbaar op Bonaire, omdat Nederlands op Bonaire ook instructietaal is (op Saba en Sint Eustatius is dat Engels), het niveau van de methodes als gevolg hiervan te laag is en de methodes onvoldoende alle domeinen dekken.

6.4 Professionalisering en ondersteuning

De actualisatie van de kerndoelen voor Papiamentu en Nederlands zal deels gericht zijn op de ontwikkeling van nieuwe kerndoelen. Scholing en nascholing van docenten op de nieuwe doelen en op passende vormen van toetsing is nodig. Voor de implementatie is didactische professionalisering gewenst in eerste-, tweede- en vreemdetaal didactiek, meertaligheidsdidactiek en geïntegreerd taal- en vakonderwijs. In sommige gevallen vraagt ook de taalvaardigheid Nederlands of Papiamentu van leerkrachten om verbetering. Leerkrachten hebben bij de implementatie van de curriculumherziening Papiamentu en Nederlands de ondersteuning van schoolleiders en taalcoördinatoren nodig. Taalcoördinatoren, georganiseerd in een schooloverstijgend netwerk, spelen een belangrijke rol bij de implementatie van nieuwe doelen en materialen.

Naast (na)scholing is facilitering op schoolniveau gewenst, waarbij schoolleiders en schoolbesturen een belangrijke rol hebben. Curriculumontwikkeling op Bonaire vereist extra faciliteiten voor docenten (tijd) en taalcoördinatoren (uitroostering). Vanwege het beperkt aantal scholen en leerkrachten die overal bij betrokken worden, zijn zij namelijk vaak overbelast.

7. Referenties

- Baker, C. (2011). Cognitive theories of bilingualism and the curriculum. In C. Baker, (Ed.), *Foundations of bilingual education and bilingualism* (pp. 163-182). Multilingual Matters.
- Bak-Piard, M. (2016). Has Papiamentu survived on Bonaire? In N. Faraclas et al. (Eds.) (2016). *Embracing multiple identities. Opting out of neocolonial monolingualism, monoculturalism and mono-identification in the Dutch Caribbean* (pp. 99-113). University of Curaçao / Universidad de Puerto Rico.
- Berben, M. (2012). Het Nederlands op de BES-eilanden: een 'vreemde taal'? *Levende Talen Magazine*, 99(2), 4-28.
- Beukenboom, E. (2021). Opinie: het Papiaments treft geen blaam. *Antilliaans Dagblad*, 23-10-2021. <https://antilliaansdagblad.com/nieuws-menu/curacao/opinie/24644-het-papiaments-treft-geen-blaam>
- Britt, M. A., & Rouet J-F. (2012). Learning with multiple documents: Component skills and their acquisition. In J. R. Kirby, & M. J. Lawson (Eds.), *Enhancing the quality of learning. Dispositions, instruction, and learning processes* (pp. 276-314). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139048224>
- Carretero, S., Vuorikari R., & Punie, Y. (2017). *DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for citizens. With eight proficiency levels and examples of use*. Publications office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/38842>
- Casteren, W. van, Cuppen, J., Termorshuizen, T., Sacré, R., Vegt, J. van der, Klooster, N. van 't, & Leeuwen, J. (2021). *Studiesucces en -ervaringen van studenten uit de Caribische delen van het Koninkrijk*. ResearchNed/Andersson, Elffers Felix.
- Correspondent (2022). Papiaments erkennen als 'matrixtaal'. *Antilliaans Dagblad*, 4- 11-2022. <https://antilliaansdagblad.com/bonaire/26604-papiaments-erkennen-als-matrixtaal>
- Correspondent (2023). Meertaligheid steeds populairder. *Antilliaans Dagblad*, 15-02-2023. <https://antilliaansdagblad.com/nieuws-menu/27154-meertaligheid-steeds-populairder>
- Craane, M., Marten, S., Anthony, I., & Severing, R. (2015). *Papiamentu in het onderwijs op Bonaire. Een 'quick scan'*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.27115.80165>

- Cummins, J. (1978). Bilingualism and the development of metalinguistic awareness. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 9(2), 131-149.
<https://doi.org/10.1177/0022022178920>
- CvTE (2023). Concept-regeling toetswijzer doorstroomtoets PO Bonaire.
- Deursen, A. van & Dijk, J. van (2014). Modeling traditional literacy, Internet skills and Internet usage: An empirical study. *Interacting with computers*, 28(1), 13-26. <https://doi.org/10.1093/iwc/iwu027>
- Didactief Special (2023). *Taalonderwijs in Caribisch Nederland*. 53(3).
- Dijkhoff, M., & Pereira, J. (2022). *Di Chambuká pa Manehá. Beleidsnotitie in opdracht van Fundashon Akademia Papiamentu Bonaire namens het Openbaar Lichaam Bonaire (OLB)*. Kralendijk, Bonaire.
- Duarte, J. (2022). Meertaligheid als cruciaal identiteitskenmerk. Een driehoeksperspectief voor het onderwijs. *Levende Talen Magazine* 109(3), 14-19.
- Elst-Koeiman, M. van der, Segers, E., Severing, R., & Verhoeven. L. (2022). Learning to read in mother tongue or foreign language: Comparing Papiamento-Dutch reading skills in the post-colonial Dutch Caribbean. *Learning and Individual Differences*, 95, 102138.
<https://doi.org/10.1016/j.lindif.2022.102138>
- Expertgroep Nederlands (2015). *Inventarisatie inzake optimaliseren taalonderwijs Bonaire*. NDFR, blg-640689.
- Faraclas, N., Kester, E., & Mijts, E. (2022). *We can do better than 'chambuká': toward inclusive multilingual language policy and practice in Bonaire. Final report of the Maneho di idioma Research team*.
- Fasoglio, D., & Tammenga, M. (2021). *Startnotitie moderne vreemde talen. Bovenbouw voortgezet onderwijs*. SLO.
- Fundashon Akademia di Papiamentu (2022). *Conferentie Nos por mas ku chambuká*. <https://bonaire.nu/2022/11/13/akademia-papiamentu-houdt-goedbezochte-conferentie/>
- Graaf, A. de, Delarue, S., & De Coninck, K. (2019). *Antwoorden op vragen over omgaan met meertaligheid in het onderwijs in het Nederlandse taalgebied*. <https://taalunie.org/publicaties/53/antwoorden-op-vragen-over-omgaan-met-meertaligheid-in-het-onderwijs-in-het-nederlandse-taalgebied>
- Groenendijk, T., & Hoekstra, G. (2023). *Startnotitie Friese taal en cultuur. Actualisatie examenprogramma's*. SLO.
- Haas, F. de (2018). Verslag van een conferentie over een officiële landstaal. *Caraïbisch uitzicht* (Werkgroep Caraïbische letteren).
<https://werkgroepcaraibischeletteren.nl/papiaments-klein-maar-dapper-1/> <https://werkgroepcaraibischeletteren.nl/papiaments-klein-maar-dapper-2/> <https://werkgroepcaraibischeletteren.nl/papiaments-klein-maar-dapper-3-en-slot/>

- Heyer, N. den & Ollongren, K. H. (2021). Bestuursafpraak voor het Papiaments op Bonaire. *Staatscourant nr. 14681*.
- Hoogeveen, M., & Snetselaar, M. (2022b). *Leerlijnen Papiamentu 1F-2F*. SLO.
- Hoogeveen, M., & Snetselaar, M. (2022a). *Referentiekader Papiamentu. De niveaus beschreven*. SLO.
- Hoogeveen, M., & Snetselaar, M. (2022c). *Leerlijnen Papiamentu 1F-4F*. SLO.
- Kibbelaar, J. (2012) *De rol van taal in het Curaçaose onderwijs. Een verkenning van kansen en knelpunten*. Scriptie Duale Master NT2, Faculteit der Geesteswetenschappen, UvA.
- Kibbelaar, J. (2019a) Onderwijs op de ABC-eilanden. Focus op kennisontwikkeling. *Levende Talen Magazine, 106(6)*, 24-28.
- Kibbelaar, J. (2019b) Onderwijs op de ABC-eilanden. Een onmogelijk dilemma? *Levende Talen Magazine, 106(7)*, 22-26.
- Kibbelaar, J. (2019c). Onderwijs op de ABC-eilanden. Een nieuw perspectief? *Levende Talen Magazine, 106(8)*, 24-29.
- Meijerink, H. P. et al. (2009). *Referentiekader taal en rekenen. De referentieniveaus*. SLO.
- Mercelina, G-M., Segers, E., Severing, R., & Verhoeven, L. (2023). Variation in early decoding development in a post-colonial Caribbean context. *Learning and Individual Differences 102*, 102257. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102257>
- Odenhal, L., & Bouwman, A. (m.m.v. Logtenberg, H.) (2016). *Geletterdheid op Bonaire. Onderzoeksrapport*. CPS.
- Pereira, J. L., & Römer-Dijkhoff, M. B. (2020). Papiaments van levensbelang voor de ontwikkeling van de leerlingen van Aruba, Curaçao en Bonaire. *Levende Talen Magazine 107(8)*, 4-28.
- Pleumeekers, J., & Prenger, J. (2022). *Startnotitie kerndoelen Nederlands*. SLO.
- Raad voor Cultuur & Onderwijsraad (2019). *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*. Raad voor Cultuur & Onderwijsraad. <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2019/06/24/leesadvies>
- Sealy, R., & Silberie, M. (2015). *Bevindingen quick scan Expertgroepen Papiamentu en Nederlands*. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-archief-5fa148ed-0d8f-4254-9e78-4bc4d4a0e9a7/pdf>
- SLO (2021). *Rijke teksten en wereldoriëntatie*. <https://www.slo.nl/thema/meer/samenhang-primair-onderwijs/taal-samenhang/rijke-teksten/>
- SLO (2023). *Meertaligheid*. <https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/mvt/meertaligheid/>
- Taalunie (2014). *Nederlands op z'n BEST. Advies over het 'Nederlands in Caribisch Nederland' naar aanleiding van de adviesvraag d.d. 11 maart 2014 van OCW aan de Taalunie ten aanzien van het onderwijs*

Nederlands in Caribisch Nederland.

https://www.eerstekamer.nl/overig/20141218/nederlands_op_z_n_best_advies_over/document

Taalunie (2019) Wat is de status van het Nederlands in Caribisch Nederland?

Op: <https://taalunie.org/actueel/42/wat-is-de-status-van-het-nederlands-in-caribisch-nederland>

Tuzgöl-Broekhoven, A., Dorn, A., Schampers, J., & Vliet, C. van (2020).

Kopzorgen van Caribische studenten. Een onderzoek naar de knelpunten die studenten uit het Caribische deel van het Koninkrijk ervaren als zij in Nederland (gaan) studeren of in Nederland hebben gestudeerd. Nationale Ombudsman, Rapportnummer2020/042.

Veerman, E., Danbury, E., Duarte, J., & Gaikhorst, L. (2023). *Meertaligheid in het basisonderwijs. Handboek voor onderwijsprofessionals: hoe benut je de meertaligheid van leerlingen op school en in de klas.* Werkplaats Onderwijsonderzoek Amsterdam.

Williams, M. (2017) Juffrouw taalt u met ons mee. In L. Echteld, E. Mijts, W. Rutgers, W., & R. Severing (Eds.) *Taalbeleid in het Caribisch gebied; heden en in de nabije toekomst* (pp. 49-55). University of Curacao.

https://www.researchgate.net/profile/Ronald_Severing2/publication/319542865_Taalbeleid_in_hetCaribisch_Gebied_heden_en_in_de_nabije_toekomst/links/5c17a9b992851c39ebf3e944/Taalbeleid-in-het-Caribisch-Gebied-heden-en-in-de-nabije-toekomst.pdf

Wet- en regelgeving

Besluit doorstroomtoetsen PO (geldend vanaf 01-01-2023).

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0047568/2023-01-01>

Besluit Kerndoelen WPO-BES (geldend vanaf 1-12-2012).

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0029600/2012-12-01#:~:text=Bijlage%20kerndoelen%20WPO%20BES,-Toon%20relaties%20in&text=Basonderwijs%20bevordert%20brede%20Ovorming%20van,kerndoelen%20zijn%20een%20operationalisering%20hiervan>

Invoeringswet openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba (17 mei 2010). <https://wetten.overheid.nl/BWBR0028063/2021-07-01>

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties & Openbaar lichaam Bonaire (2021). *Bestuursafpraak voor het Papiaments op Bonaire* in: *Staatscourant* 14681, 25-03-2021.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/03/23/bestuursafpraak-voor-het-papiaments-op-bonaire>

StatLine - Caribisch Nederland; gesproken talen en voertaal, persoonskenmerken, 25-03-2023 17:08.

<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82867NED/table?ts=1689608827353>.

Toetsbesluit PO (geldend vanaf 01-01-2023).

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0035216/2023-01-01>.

Uitvoeringsbesluit WVO 2020 (geldend vanaf 29-03-2023).

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0045787/2023-01-01>

WEB-BES (geldend vanaf 01-01-2023).

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0028395/2023-01-01>

Wet van 13 oktober 2022 tot wijziging van de Wet educatie en beroepsonderwijs BES in verband met uitbreiding van de uitzonderingsmogelijkheid om het onderwijs en de examens van mbo-opleidingen op Bonaire in het Papiaments aan te bieden. Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden 2023-8.

<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2023-8.html>

WPO-BES (geldend vanaf 1-08-2023).

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0030280/2023-08-01>

WVO 2020 (geldend vanaf 01-08-2023).

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0044212/2023-08-01>

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)